

Протверезення від фальсифікацій не наступило й після війни. Євангелічна церква була однією із тих суспільних структур, які були далекі від прагматичного аналізу того, що сталося, поразку й Листопадову революцію вважала великою трагедією Німеччини й німецького народу. Євангелісти продовжували відстоювати оборонний характер війни, яку вела Німеччина, розмахували тезою про удар кинджалом у спину. Німецький дослідник Клеменс Фолльгальс зауважує з цього приводу: "Послідовність неприйняття поразки у війні призвела до відхилення Ваймарської республіки. Священник Густав Трауб, депутат від Німецької національної народної партії, виражаючи погляди євангелічного табору, говорив: "Ваймар і республіка залишаються верхом біди, а тому революція, мати республіки, народжена із клятвoporухенням і зрадою".²⁰

Нерішучість і слабкість революції стали наслідком того, що сили, які розв'язали війну, були її рупорами, після її завершення не тільки безперешкодно вдалися до міфологізації її причин і причин поразки Німеччини, але й зуміли нав'язати німецькому суспільству хибні висновки з неї, утвердити їх у колективній свідомості нації. Такі маніпуляції створили ґрунт для охаювання революції і всього того, що було досягнуто в її ході. Вони ж породжували реваншистські настрої, спрямовані на відновлення й зміцнення духу мілітаризму і новий раунд досягнення цілей, що не були реалізовані в роки Першої світової війни. У таких умовах республіка й демократія були піддані обструкції й тиску як з боку правого, так і лівого крила суспільства при слабкому й невпевненому у правоті ладу, що становився, центру. Революція, таким чином, і в цьому її біда, не досягнула тієї маси суспільної надійності, яка б стала гарантією її стабільності й життєвості. Лише в цьому сенсі можна говорити про її кінцеву поразку в 1933 р.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Wolf Th. „Die große aller Revolutionen" // Weimar. Ein Lesebuch zur deutschen Geschichte 1918-1933.- München: Verlag C.H.Beck, 1997.- S.49; 2. Troeltsch E. „Man sprach gedampft"- Geburtstag bei dem Historiker Hans Delbrück am 11 November 1918 // Weimar.- S.50; Spengler O. „... bin vor Ekel beinahe erstickt"- frühe Konturen der Gegenrevolution // Weimar.- S.57; 3. Winkler H.-A. Weimar: Ein deutsches Menetekel // Weimar.- S.16-18; 4. Winkler H.-A. Von Kiel bis Weimar - Etappen einer Revolution // Weimar.- S.51; 5. Ibid.- S.52; 6. Ibid.- S.53; 7. Ibid.; 8. Ibid.- S.52; 9. Ibid.- S.54; 10. Ibid.- S.55; 11. Scholem B. „...fortwährend Putsche u. Krawalle // Weimar.- S.64; 12. Hartwig K. Unruhen und Plünderungen im Ruhrgebiet // Weimar.- S.69. 13. Див.: Драбкин Я.С. Революция 1918-1919 гг. в Германии. Краткий очерк. - М., - 1958; Капъбе Г. Революция 1918 г. в Германии. Серия 1, № 25-26.- М., - 1958; Ксенен В. Ноябрьская революция 1918 г. в Германии.- М., - 1958; Пуре В. Германия в 1917-1933 гг.- М., - 1974 та ін.; 14. Kraus A. Die Münchener Räterepubliken in April 1919 // Weimar.- S.70; 15. Ibid.- S. 72-73; 16. Ibid.- S.75; 17. Ibid.- S.75-76; 18. Winkler H.-A. Weimar: Ein deutsches Menetekel.- S.20; 19. Vollhals C. Der Protestantismus in der Krise // Weimar.- S. 74-80; 20. Ibid.- S. 80.

Ю.І. Поп

УКРАЇНСЬКА СИСТЕМА ОСВІТИ У МІЖВОЄННІЙ ЧЕХОСЛОВАЧЧИНІ

Чехословацька Республіка в міжвоєнний період стала тією країною, де знайшли притулок тисячі наших співвітчизників, рятуючись від лиха революції та громадянської війни. На 1925 р. українське співтовариство в Чехословаччині нараховувало близько 6000 чоловік, з яких одна третина були вихідцями із Східної Галичини. Інтелігенція складала 25%. У 1921 р. чехословацький уряд з ініціативи Т.Г. Масарика розробив і почав втілювати в життя „Російську програму допомоги", яка, за словами першого президента ЧСР, повинна була „зібрати, зберегти і підтримати залишки культурних сил" в емігрантському середовищі. В ЧСР виникла ціла мережа загальноосвітніх шкіл для росіян і українців (від початкових до вищих), ряд спеціальних навчальних закладів, наукових організацій. 1923 р. кількість українських професорів і студентів в ЧСР у вищих навчальних закладах, на курсах і в школах була такою: Український вільний університет у Празі (професорів - 17, студентів - 1500), Українська господарська академія в Подебрадах (професорів - 3, слухачів - 230), випускні курси в Подебрадах (професорів - 3, слухачів - 119). випускні курси в Йозефові (професорів - 8, слухачів - 67). Українську систему освіти представляли Український

вільний університет, Українська господарська академія в Подебрадах, Український педагогічний інститут ім. М. Драгоманова і Українська художня академія. Українська гімназія діяла з 1927 р. в Ржевниці. Розвитку чесько-українських зв'язків сприяли Союз друзів Українського вільного університету в Празі і Чехословацько-українське об'єднання в Брно.

В процесі навчання російські і українські студенти отримували стипендію. В 1924р. фінансову підтримку отримували 6341 студент. Емігрантська молодь відвідувала і чехословацькі школи, головним чином у Празі, а також в Брно і Братиславі. Українських учнів нараховувалось у чехословацьких школах 1018 чоловік.¹ Найбільшим інтересом серед російських і українських учнів користувалися такі дисципліни як агрономія, медицина, хімія, лісове господарство, техніка і такі наукові заклади як Вища торговельна школа, Вища гірнична школа і мовні школи. Деякі члени педагогічних колективів російських і українських шкіл працювали і в чехословацьких, насамперед, вищих школах, де викладали гуманітарні, природничі і технічні дисципліни.

Серед вищих навчальних закладів найбільше значення мав Український вільний університет (УВУ), утворений 17.01.1921 р. у Відні з ініціативи місцевих Товариства українських журналістів та Товариства друзів освіти. Спочатку було 15 осіб професорсько-викладацького складу та 90 студентів. Оскільки Відень на той час не був центром української еміграції, яким ставала Прага, там неможливо було отримати достатньої фінансової підтримки від уряду, Український вільний університет того ж року переїхав у Прагу. Це було результатом домовленостей між професорсько-викладацьким складом УВУ та владою ЧСР. Університету було надано фінансову допомогу та можливість використовувати для занять корпуси Карлова університету. Згідно рішення міністерства іноземних справ від 16.09. і 30.09.1921 р. інститут було визнано офіційно. Інаугурація відбулася в Празі 23.10.1921 р. в присутності президента Т.Г. Масарика, членів чеського уряду та відомих науковців. На той час в УВУ вже було 21 особа професорсько-викладацького складу та 702 студенти, значна частина яких паралельно навчалась у Карловому університеті, адже структура цих вищих навчальних закладів була однотипною. На початку 30-х років (1931 р.) кількість професорсько-викладацького складу та студентів збільшилась відповідно до 39 і 874 осіб. Навчання проводилося на двох факультетах - філософському та юридичному. В Українському вільному університеті в празький період його функціонування працювала ціла плеяда відомих українських професорів - історик Д. Дорошенко, географ С. Рудницький, філолог О. Колесса, мистецтвознавець Д. Антонович, юрист С. Дністрянський, лікар І. Горбачевський та багато інших відомих українських науковців. 1923 р. в УВУ було 17 професорів та навчалось 1500 студентів. З 1921 по 1945 рік Український вільний університет закінчило більше як 12000 чоловік.²

На початку 30-х рр. УВУ мав власну бібліотеку, яка налічувала 10000 книг, власну видавничу базу - 27 книг, серед яких два томи ювілейного збірника, присвяченого Т.Г. Масарику.³

В 30-х рр. університет попав у кризову ситуацію, яка була наслідком переорієнтації чехословацької зовнішньої політики на зближення з Радянським Союзом і Польщею. Були дещо обмежені можливості і права української еміграції, зменшена фінансова допомога, в результаті чого УВУ змушений був припинити видавничу діяльність. Внаслідок цього українці починають виїждати з Праги і перед війною (1939 р.) в УВУ навчався всього 61 студент. В 1938 р. розглядався варіант перебазування Університету на Підкарпатську Русь, але окупація її Угорщиною в 1939 р. перекреслила ці плани. Під час Протекторату діяльність УВУ дещо пожвавилась, оскільки на нього не поширювалася дія закону про заборону чеської вищої школи, і як єдина слов'янська вища школа в Празі прийняв на навчання чеських студентів. Після визволення Чехословаччини УВУ був ліквідований органами НКВС. На щастя, більшість професорів вчасно емігрували до Німеччини, де вже в 1946 р. Український вільний університет продовжив свою діяльність.

Другим вищим навчальним закладом, відкритим в Чехословаччині, була Українська господарська академія в Подебрадах (УГА). Офіційно була зареєстрована 19 травня 1922 р. з ініціативи Українського громадського комітету в Празі. Як і Український вільний університет, мала працювати за прикладом чехословацьких вищих шкіл, однак до ряду програм були включені і спеціальні українські лекції. Дипломи академії були визнані нарівні з дипломами споріднених чехословацьких вищих шкіл. Спочатку планувалося трирічне навчання, а з 23.05.1925 р. академія була перетворена у вуз з чотирьохрічним терміном навчання. Прийом студентів здійснювався на чотири факультети: агрономічний, лісничий, інженерний та економіко-кооперативний. Ректором академії в 1927/1928 н.р. був Сергій Тимошенко, проректором - І. Шереметинський, а секретарем доцент Іполіт Ольгерд Бочковський.⁴ Протягом свого існування в УГА працювало 119 осіб професорсько-викладацького складу (із них 26 чехів). Серед них такі відомі українські вчені як професор Ісаак Мазепа, доктор Панас Феденко, університетський професор, доктор Борис Матюшенко, доцент і журналіст Іполіт Бочковський, професор Йосип Безпалько, професор Віктор Сапіцький, доцент Якуб Моралевич.⁵

Ось як зростала Українська господарська академія в 20-х роках: в 1922/23 н.р. в академії навчалось 216 слухачів, із яких 200 чоловік щомісяця отримували державні стипендії в розмірі 550 крон; в 1923/24 н.р. слухачів вже було 349, із яких 347 отримували державні стипендії; в 1924/25 н.р. в академії навчалось 495 чоловік, із яких 466 отримували державні стипендії; в 1925/26 н.р. УГА нараховувала 541 слухачів, із яких 508 отримували державні стипендії, і в 1926/27 н.р. слухачів в академії вже було 613, із яких 508 отримували державні стипендії.

На початку 1927/28 н.р. в УГА було 413 слухачів старших курсів і 105 першокурсників, які навчалися за власні кошти. В 1927 р. 320 слухачів отримували стипендії в розмірі 450 крон. Слід відзначити, що переважна більшість слухачів УГА були українці, в тому числі і із Кубані та Польщі, далі ішли росіяни, білоруси, чехи.

Професорсько-викладацький склад Української господарської академії в Подебрадах в 1922/23 н.р. був такий: 15 професорів, 23 доценти, 7 лекторів і 4 асистенти. Крім них читали лекції в академії і 2 чеські професори.

На початку 1927/28 н.р. в УГА читали лекції 25 професорів, 21 доцент, 16 лекторів і 9 асистентів. Крім того, в академії читали лекції ще 19 чоловік - професори чеських вузів або спеціалісти. В 1927 р. закінчили навчання в Українській господарській академії 157 слухачів, більша частина яких виїхала із ЧСР працювати до Бразилії, Канади, Китаю, Франції, Польщі, Люксембургу та інших країн. Деякі із них, які отримали громадянство СРСР, повернулися в Україну, а росіяни - в Росію.⁶ Із 786 слухачів, які навчалися в Українській господарській академії, 596 чоловік отримали диплом інженера. Як і при Українському вільному університеті, при УГА працювала бібліотека (нараховувала близько 30000 книг). Широкою була і видавнича діяльність професорсько-викладацького складу, на рахунок якого було 698 наукових публікацій, 229 із яких - українські підручники, частина із них була надрукована українською мовою вперше. Вже з 1922 р. в рамках УГА в Подебрадах були організовані випускні курси, в 1924 р. переведені до Праги під управління Українського педагогічного інституту ім. М. Драгоманова. На основі цих курсів у Празі було створено в 1925 р. Українську реальну гімназію, а зареєстровано офіційно в 1926 р. В 1927 р. її переведено до Ржевнів, а в 1937 р. до Модржан, недалеко від Праги. В гімназії, яка мала свій інтернат, працювало 33 педагоги. Тільки в 1937/38 рр. тут навчалось 185 студентів. Гімназію було ліквідовано 1945 р. органами НКВС. В рамках УГА проводили свою діяльність 50 організацій, більшість із яких були культурно-освітнього характеру. Серед них було 19 наукових об'єднань, члени яких брали участь у міжнародних конференціях, займались видавничою діяльністю. Випускники працювали переважно в Західній Україні, чимало їх було і на Підкарпатській Русі. Опіку над УГА здійснювало міністерство сільського господарства, а фінансово підтримувало міністерство закордонних справ. 1928 р. МЗС перестало фінансувати цей вищий навчальний заклад і міністерство сільського господарства

видало постанову про поступову ліквідацію УГА, яка була завершена 1935 р. В процесі ліквідації в 1931 р. було утворено Комітет за збереження УГА, який спробував знайти фінансові кошти, щоб академія продовжувала свою роботу. Коли ж цього не вдалося зробити, Комітет у 1932 р. створив Український техніко-господарський інститут при УГА, який здійснював заочне навчання юнаків та дівчат. Цей інститут існує і сьогодні у Мюнхені.⁷

Третім вищим навчальним закладом був Український педагогічний інститут ім. М. Драгоманова у Празі, заснований з ініціативи Українського Громадського Комітету в 1923 р. Тут велася підготовка вчителів початкових та середніх шкіл, а також дошкільного виховання. 78 осіб педагогічного колективу читали лекції 178 слухачам, з яких 33 закінчили навчання з вченим' ступенем доктора. Як і інші українські вузи в Чехословаччині, УПІ розгорнув широку видавничу діяльність. За час його існування було видано 44 збірки і 3 томи наукової періодики. В 1933 р. через відсутність фінансів чехословацький уряд припинив функціонування Українського педагогічного інституту ім. М. Драгоманова.⁸

Останнім українським вищим навчальним закладом у міжвоєнній Чехословаччині була Українська художня академія в Празі, яка почала свою діяльність як вища школа 24 грудня 1923 р. Ініціатором її утворення був український мистецтвознавець і професор УВУ Дмитро Антонович. Цей вуз, де навчалося чимало і чеських студентів (згідно словника П. Томана - 59), була організована на зразок подібних європейських вищих шкіл. До початку війни школа організовувала щороку виставки картин своїх студентів, які знаходили позитивні відгуки у чеської мистецької критики (до 1939 р. їх було 13). На початку 30-х рр., в період кризи, чехословацька влада розглядала питання про закриття академії, але в 1932 р. її тодішньому керівникові Івану Кулесі вдалося досягнути згоди уряду, щоб школа була оформлена як його приватний навчальний заклад. В роки другої світової війни прийняла чимало чеських студентів, яким дала можливість навчатися, а не бути вивезеними на каторжні роботи в Рейх. Пережила вона і репресії НКВС після визволення в 1945 р., коли всі українські емігранти, яким не вдалося втекти в американську окупаційну зону, були переведені в радянські концтабори ГУЛАГу як буржуазні націоналісти і вороги радянського соціалістичного ладу.

Весною 1946 р. ця школа була перейменована в Народну академію - відділення мистецтвознавства. 10 травня 1950 р. школа була закрита. Цим самим була ліквідована остання існуюча емігрантська вища школа в Чехословаччині взагалі.⁹

До найбільш відомих українських наукових інститутів належав Український академічний комітет (УАК), організація, яка виникла в кінці 1924 р. як самостійний орган Українського історико-філологічного товариства з ініціативи професора О. Шульгіна, історика і професора Українського вільного університету і Українського педагогічного інституту ім. М. Драгоманова. Цей комітет брав під свою опіку українських вчених, організації, вузи, сприяв їхнім зв'язкам з вченими інших країн, в організації взаємних зустрічей, конференцій, допомагав у видавничій діяльності тощо. Авторитет цієї організації був значним ще і тому, що її членами стали Наукове товариство ім. Т. Шевченка у Львові та Український науковий інститут у Берліні. УКА був офіційно визнаний Міжнародною комісією інтелектуального співробітництва при Лізі Націй. Свою діяльність завершив 1940р.

Важливу роль у середовищі української наукової еміграції грало українське історико-філософське товариство, головою якого був Д. Антонович. Разом з ним працювали О. Колесса, В. Биднов, С. Наріжний, Ф. Щербина, С. Дністрянський, Д. Дорошенко та ін. Філософсько-педагогічний гурток ім. Г. Сковороди вивчав минуле і сьогоденне педагогіки, Б. Матюшенко заснував Український юридичний гурток. Для більшості українських вчених „чехословацький період" став найбільш плідним етапом їх наукового шляху. Робота, проведена ними в цей час, збагатила не тільки українську і чехословацьку, а й світову науку.

ДЖЕРЕЛА І ЛІТЕРАТУРА

1. Dokumenty k d jina m ruske a ukrajinske emigrace v Ceskoslovenske Republice (1918 - 1939). Zden k Sladek, Ljubov B loSevska a kolektiv autoru.- Praha, 1988. - S. 37 - 38; 2. MuSinka A. Ukrajinska politicka emigracia v meziwalecnem Ceskoslovensku. //Historicke listi. - 1993 - № 3. - S. 18 - 19; 3. Там само.- S. 18 ; 4. Dokumenty k

d jinam ruske a ukrajinske emigrace v Ceskoslovenske Republice (1918 - 1939).- S. 41; 5. Там само.- S. 18; 5. Tejchmanova S. Dokument o ukrajinské emigraci v mezivalebnem Ceskoslovensku. //Slovansky pfehled. - 1992 - C. 2, S.193; 6. Dokumenty k d jinam ruske a ukrajinske emigrace v Ceskoslovenske Republice (1918 - 1939).- S. 40-42; 7. MuSinka A. Вказана праця.- S. 19; 8. Там само. -S. 19 ; 9. Там само.- S. 19 - 20.

А.В.Войнаровський

ВІДРОДЖЕННЯ ПОЛЬСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ ТА НАЦІОНАЛЬНЕ ПИТАННЯ В ПЛАНАХ ПОЛЬСЬКИХ ПОЛІТИЧНИХ СИЛ В ПЕРІОД ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Впродовж ХХ ст. польське суспільство переживало гострі та болючі епізоди своєї історії, двічі за цей період доводилося відновлювати державність (а якщо врахувати оксамитову революцію 1989 р., то й тричі). В обох випадках відродження держави було безпосередньо пов'язане з світовими війнами. Але ІІ Річ Посполита, що постала в 1918 р., істотно відрізнялась від поновленої після ІІ світової війни у 1945 р. польської держави. Ці відмінності простежуються буквально у всіх сферах суспільного життя - устрої політичної системи, території, національному складі, економіці та інших галузях життя. Проблема відновлення Польщі після другої світової війни до цього часу є однією з актуальних проблем серед істориків та політиків. Виникає багато дискусійних питань щодо ролі СРСР у відновленні державності, політики західних країн та інші питання. Особливої гостроти набирає проблема територіальних змін у повоєнній Польщі та безпосередньо з нею пов'язана національна політика.

Побудова ефективної національної політики, з гарантіями прав та свобод представників нетитульних етнічних спільнот, є необхідним аспектом нормального функціонування будь-якої багатонаціональної держави. Після окупації 1939 р. ІІ Речі Посполитою в повній мірі проявляється вся гострота національних протиріч. Українці та білоруси не беруть участі у військових діях осені 1939 р. проти німецьких військ, в абсолютній більшості голосують за входження до складу УРСР та БРСР. Звичайно ж, це є свідченням гострої кризи довоєнної національної політики польського уряду.

З перших днів окупації розгортається активна боротьба поляків за відновлення держави. В планах всіх політичних сил вона постає в межах 1921р. з можливими територіальними здобутками, але аж ніяк не з втратами. Отже, йдеться мова про відновлення багатонаціональної держави, і відповідно певні перспективи національної політики мають чільне місце в планах політичних сил.¹

Польська влада в еміграції і керівництво Армії Крайової (АК) усвідомлювали, що серед українців, білорусів і литовців домінували антипольські настрої. У той же час ці сили, як представляється, не використовували тих невеликих шансів на розв'язування конфлікту та підтримання діалогу з налаштованими доброзичливо у відношенні поляків українськими та білоруськими політичними силами. Це було необхідно, якщо, як планувалося в Лондоні, після війни поляки й українці збиралися жити в одній державі. Такою державою, на яку продовжував орієнтуватися емігрантський уряд у Лондоні і керівництво АК у країні, мала бути відроджена держава "польського народу".²

Окупація показала необхідність нової програми щодо національних меншостей, що враховувала б ситуацію періоду війни з її поляризацією відносин між народами Польщі. Подібна програма була відсутня як у польського уряду в Лондоні, так і в політичних сил у країні, що орієнтувалися на Захід.

Ці сили розуміли значення національного питання в Польщі. Польський уряд в Лондоні, його делегатура в країні і керівництво АК усвідомлювали, що їхні вимоги повернення до кордонів Польщі на Сході, що вона мала до 1939 р., привели б до збройного конфлікту з українцями та білорусами. Однак ці кола, не пропонуючи будь-якого вирішення питання, обмежувалися лише деклараціями загального характеру про права національних меншостей." При цьому позначилися протиріччя між концепціями збереження нації я ьної